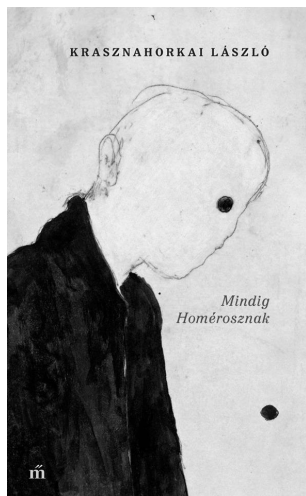

CSEHY ZOLTÁN

Ami a hexameterből kilátszik

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: MINDIG HOMÉROSNAK

Magvető Kiadó
Budapest, 2019
84 oldal, 3999 Ft

Krasznahorkai az utóbbi időben az aprómunka „műfaját” preferálja, a nagyobb kompozíciók felségvizeit elhagyva beláthatóbb vizekre evez. Az alapmódszer azonban a régi: a retorikai indázás dinamikáját szigorúan tárgyához kötve ragadja meg, a téma ritmusa egyben a szövege is, a szöveg ritmusa pedig belső képet másol, tudatröngent fotóz vagy kondenzált expresszionista festményt alkot, olykor pedig hang és kép konstruálja meg egymást kölcsönösen a másik eszköztárával. És ehhez most ott van háttérnek a világirodalom egyik legsajátosabb és legzeneibb kompozíciója, a homéroszi életmű egyik eposza (a filológiai, szerzőtulajdonítási részletek most mellékesek), az *Odüsszeia*, az a mozgalmas és tökéletes ritmika, mely a homéroszi ismétlés- és sématechnika dinamikája mellett a történet elemi lüktetését is biztosítja, s melynek legelemibb része, mondhatni sejtje a daktilusok és spondeusok ígéretes ritmikai univerzumokká bővíthető minimuma.

A *Mindig Homérosznak* című remeklést már csak ez a zenei háttérlüktetés, ez a sémaújraaktiváló variációs technika, illetve a minimumig lebontható ritmikai rácsozatra feszített epikum is rokonítja az ókori eposztechnika mesterének szövegstruktúráival. Nagy dolgok közepén vagyunk: a magunk lüktető keringési rendszerében meghalljuk a történelmet is, a széttartó egzisztenciális bizonytalanságban a szorongatottság összhangzattanát, saját pulzusunk virtuális kitapintásával ritmizálgatjuk a magunk jelentéktelenségét és különlegességét, hiszen ha valakit üldöznek, az a valaki valószínűleg valamiért fontos. Ahogy a homéroszi eposzokban, itt sem azonnal világos és egyértelmű az üldözés oka: előbb meg kell fejteni, az élet apró jeleiből, rezdüléseiből ki kell tudni olvasni, mit, hol, mikor, melyik istent mivel sértettük meg, ki az, aki üldöz, s ha már üldöz, kiengesztelhető-e, s ha kiengesztelhető, túléljük-e a kiengesztelést. Hogy bűnösök vagyunk-e földi szemmel, az megint csak nevetséges kérdés: csakis az számít, hogy az adott isten hogyan látja, s hogy hogyan látja,

azt mi sosem fogjuk meglátni. Erre vannak például a jólok: ők mintha látnák, mintha lenne koncepciójuk arra is, hogy a mi sorsunk milyen módon illeszkedik bele a nagy létüldözésbe, hol a helye a transzcendencia játékerében, hogy mennyi maradhat meg belőlünk, hogy a józan eszünket veszítjük-e csak, vagy épp megvilágosodunk, hogy a test túléli-e a rámért tudást vagy tudatlanságot. Odüsszeiák parttalan áradása az emberiség történelme, a hexameter hullámaiban vergődő tanulságok csak időnként vetődnek partra, a folytonos tengermoraj és a rendszeres retorikai vihar kikapcsolhatatlan része a folyamatnak. Krasznahorkai menekülője egy idegenvezetőben találja meg sorsa interpretátorát, a homéroszi irányt, Kalüpszó barlangjának, szigetének „menedékét”: ez a talán skizofrén, modern Odüsszeusz nem Ithakát keresi, hanem a szabadító varázslatot, a természeti képződményként indázó mondat végén az írásjelet. Hogy is kereshetné, hiszen az otthontalanság ma alapérzet, erről nemcsak a hatalom örökké ágáló, ideológiákkal fertőzött nyelve miatt fröcsög az irodalom, hanem a lélekgyógyászok tudományos diskurzusa is viharos tengert ad az épnek ható hajó alá, sőt, a saját testünkben megképződő otthontalanság, a mállatag identitás, a garantált hajótörés is természetes része lesz annak a folyamatnak, melyet művészi ábrázolásra érdemes, hiteles tárgynak tartunk.

„Gyilkosok vannak a nyomában, nem hattyúk” – indít Krasznahorkai, és egyre elképesztőbb sebességre, létmódra kapcsol, miközben a rejtőzködés épphogy a lelassulást, sőt a belelassulást igényli, hiszen mi sem feltűnőbb, mint ha valaki rohan, siet, szalad, lohol, gázol, tülekszik, törekszik, nyomul, száguld, ahogy az is feltűnő, hogy ha valaki lassul, méléz, bámészkodik, lomhul, ernyed, lemarad. A létezésnek van egy középsebessége, a természetes észrevétlensége, az ismert koordináták között kirajzolható „norma”. A céltalanság és a megtévesztés látszatra ellentmondó jelenségek: a céltalanság azonban itt látszat, a cél a túlélés, a megmenekülés, ám az egzisztenciális kételyek erinnüszeneinek kiengeszteléséhez már elveszett a tisztító rituálé archaikus receptje. A menekülési útvonal alapelve Krasznahorkainál a kiszámíthatatlanság: ennek a koncepciónak a tragikuma megint Homérosz felől lepleződik le, a leleményesség, az örökös tevékeny koncepciógyártás emberi jegy, az istenek viszont átlátnak rajta, megpártolhatják ugyan (a másik erő ellenében akár), de nem ismerhetik el örök végzetszabályként, mert eleve nem ismerik a halandóságot, s eleve nagyobb folyamatokba ágyazva érzékeli a felfoghatatlant. Segíthetnek szépen megstilizálni egy életet, koncepcióval, küldetéssel ellátni, ám könnyen, akár irracionális módon is kizökkenhetünk ebből a tevékeny programból: Krasznahorkai ezért is reflektál az űrületre mint kardinális, sok irányból megvilágítható, ambivalens fogalomra. Az űrület jelentheti a takaréklétre állított egzisztencia koncepciójába csúszott hibák tomboló erupcióját, az összeomlást, lehet maga a létprogramként reprezentált skizofrén menekülés a gyilkos én elől, lehet az istenek által a rációra bocsátott időszakos „ködfátyol”.

Űrület az is, ahogy a Krasznahorkai-mondat árad, Homérosz szétcunamizott disztichonjainak hatalmas kékfolyásain. „Mert mindent, ami jó, távol kell tartanod” – lódul neki a Krasznahorkai-időmérték a hexameternek, aztán megáll, és az utolsó spondeusnál megretten a szabályosságtól. „Hermésről van szó, magyarázta nekik”, aztán megint ritmust vált a próza. „Ezt végképp meg kell magyaráznom”, lüktet a daktilus, tart Homérosznak a vers, aztán megint megszakad, fehér helyközt hagyva a lapon. Etalonnak ott vannak, lüktetnek a beépített Devecseri által magyarázott Homérosz-futamok, ezek a fantasztikusan artisztikus, látzatprózává tagolt, a szövegbe szervesen tagozódó megoldások: „Könnyhullajtva a meddő

tengert nézte csak egyre. / S Hermészt megkérdezte Kalüpszó, isteni úrnó” stb. „Tamtamtamtararam, tamtamtam” – ritmizál az idegenvezető és ritmizál Krasznahorkai. A létezés, a történet Homérosznál szinte harmonikus zenei alapszövegre vezethető vissza, hosszú és rövid szótagok különféle szabályos együttállásaira, ami a modern odüsszeiákban már csak a transzcendencia és a koherens világkép emléke, amit szét kell és szét szabad robbantani, hiszen a mitikus egyben hiteltelen is, holott épp a mitikus a végső menedék, az idilli, a harmonikus zene, a tökéletes hexameterekbe simuló sors. Krasznahorkai számtalanszor fut neki a hexameternek, és folyamatosan „elrontja”, barbár ritmusoknak engedi át a „zenét”.

Az ő hősének se neve, se sorsa, se múltja, lényének lényege a megvalósuló menekülés, kiszámítja a kiszámíthatatlanságot, az improvizáció dramaturgiáját. Ezt a könyv háttérzenéjeként megkomponált dobszólo fejezi ki a legteljesebben: a folytonos homéroszi lüktetés evidens párja a modern elbeszélés, a modern „eposz”, a visszájára fordított Odüsszeia (a főhős itt épphogy otthonról menekül) kiszámíthatatlanabb, mégis bizonyos keretek között tartott, zaklatott és felzaklató ritmusa. Nem mintha Homérosz nem bűvészkedett volna eleget a hexameterek különféle típusaival, a lassítás és gyorsítás, a szimmetriák és az aszimmetriák ritmikáival, Miklós Szilveszter látszatra szabálytalanabb zenei univerzumot teremt, ám végeredményben egyfajta felvillanyozó tribális aura megteremtése után primitívebbé, sőt, megkockáztatom: unalmasabbá válik a finom homéroszi zenéhez képest, melynek értékelhetősége Devecseri bravúrai ellenére, ezt készséggel elismerem, a mai olvasói szokásokban igen csak háttérbe szorult.

Krasznahorkai szövege viszont többrendszerű zenei képződmény is, Max Neumann képeiben pedig legalább ennyi zene van. A kontúrelmosások, a pöttyök, az ismétléses nekilódulások, a folytonos újrakezdések, a zárt és nyitott vonalak „partitúrája” részint arcadó funkciójú: megmutatja, ki az, aki ezt a hatalmas operamonológót „rohantában” elénekli, részint újramondja a történeteket a saját narratív szabályai szerint.

A turisták forgataga és a koreográfia szerint mederbe terelt „káosz” összefüggésrendszerének felületes viszonya a hagyományhoz szinte közhelynek számít. Hogy Mljet szigetének mi köze Kalüpszóhoz, jelentéktelen ahhoz képest, hogy egy ilyen legendából anyagilag és retorikailag mi hozható ki, hogy milyen egy japán turista „működési mechanizmusa”, hogy minden turista nem valamiféle luxusmenekülő-e éppén.

A nevetgélő, viháncoló könnyűbúvárok alámerülnek a homéroszi tektonikai mozgások által kialakított tudásüregekbe, de a fellelt töredékekből már nem hozható elő az egész, a teljes, a kompakt, a kikezdhetlen, a „klasszikus”, és azt a sok szépet, azt a bátorságot és kiegyensúlyozottságot, amit odalenn, egy másik világ kapujában érez, lát, sejt, ért meg az ember, azt odafönn úgysem lehet „rendesen” elmesélni.